

diligentius quærendum est, aliud tempus aucupabor, nunc nosse cupio quid hinc conficias. A. Quid aliud putas, nisi definitionem illam sensus, ut antea quod nescio quid plus quam sensum includebat, ita nunc contrario vitio vacillare, quod non omnem sensum potuit includere? Habent enim feræ sensum, nec habent scientiam: quidquid autem non latet, scitur; et omne quod scitur, ad scientiam profecto pertinet: de quibus omnibus jam mihi tecum convenit. Aut igitur non est verum sensum esse passionem corporis non latentem animam; aut eo carent bestiae, quia scientia carent: sensum autem concidemus bestiis: definitio ergo illa vitiosa est. E. Fateor nihil me invenire quo resistam.

LVII. A. Accipe aliud quo magis nos hujus definitionis pudeat. Nam meministi, ut opinor, tertium definitionis vitium tibi demonstratum, quo prorsus nihil est turpius cum ex neutra parte vera est, qualis est illa hominis, Homo est animal quadrupes: nam sive, Omnis homo animal est quadrupes, sive, Omne animal quadrupes homo est, qui dicit atque affirmat, insanit profecto, si non jocatur. E. Verum dicis. A. Quid si in hoc etiam vitio ista nostra deprehenditur, putas-ne quidquam magis esse quod sit explodendum atque exterminandam de anima? E. Quis id recuset? Sed nollem, si fieri potest, etiam hic tandiu detineri, atque interrogatiunculis agitari. A. Nihil est quod metuas; jam enim confectum est negotium: an tibi nondum persuasum est, cum de differentia ferarum et hominum ageretur, aliud esse sentire, aliud scire? E. Imo maxime. A. Aliud ergo sensus, aliud scientia. E. Ita est. A. Non autem sentimus ratione; sed aut visu, aut auditu, aut olfactu, aut gustatu, aut tactu. E. Assentior. A. Et omne quod scimus, ratione scimus: nullus igitur sensus scientia est. Quidquid autem non latet, ad scientiam pertinet: ad

nullum ergo sensum pertinet non latere, ut nullus homo quadrupes recte dici potest. Quamobrem ista nostra definitio suscepta tua, non solum alienos terminos invasisse, neque aliquid sui juris reliquisse, sed nihil omnino habuisse proprium, totumque alienum occupasse convicta est. E. Quid ergo agemus? Patieris-ne illam de iudicio ita discedere? Quanquam enim ego ei defensionem qualem potui præbuerim, tu tamen ipsam litis formulam, quæ nos decipit, composuisti. Et ego quidem tametsi obtinere non potui, bona fide affui, quod mihi satis est. Tu vero si prævaricationis arguaris, quid facias, a quo et producta est ut iurgaret audenter, et oppugnata ut turpiter cederet? A. Numquidnam est hic quisquam iudex, a quo huic vel mihi metueadum sit? Ego te privatim quasi adhibitus jurisconsultus, instruendi causa refellere volui, ut cum ad iudicium ventum fuerit, paratus assistas.

CAPUT XXX.

Anima que ubique sentiat in corpore, non idcirco est per totum corpus diffusa.
 LYIII. E. Est ergo aliquid quod pro ista proferas, quam mihi invalidissimo temere defendendam tuendamque commendas? A. Est certe. E. Quidnam id est, obsecro? A. Quia quanquam sit aliud sensus, aliud scientia, illud tamen non latere utrique commune est, ut ipsi homini et bestiae, quamvis plurimum differant, animal tamen esse commune est: non latet enim quidquid animæ apparet, sive per temperationem corporis, sive per intelligentiæ puritatem; atque illud primum sensus, hoc autem alterum scientia sibi

vindicavit. E. Manet ergo illa definitio tuta et probata. A. Manet vero. E. Ubinam ergo deceptus sum? A. Ubi rogavi, utrum omne quod non latet sciatur: tu enim huic rogationi temere assensus es. E. Nam quid velles dicerem? A. Non continuo esse scientiam si quid non latet: sed si per rationem non latet: cum autem per corpus non latet, sensum vocari, si per se ipsam non lateat corporis passio. An ignoras quibusdam philosophis et peracutis visum esse, ne id ipsum quidem quod mente comprehenditur, ad nomen aspirare scientiæ, nisi tam firma comprehensio sit, ut ab ea mens nulla ratione queat dimoveri?

LIX. E. Accipio ista gratissime: sed quæso quoniam quid sit sensus, subtilissime quantum arbitror explicatum est, referamus nos ad illam quæstionem, propter quam explicandum hoc susceperamus. Attuleram enim ego argumentum, quo tantam probarem animam esse, quantum ejus est corpus, eo quod tangentem a capite usque ad pedis extremum pollicem sentit quaquaversum tetigeris, atque inde ad sensus definitionem morarum plenissimam, sed forte necessario delati sumus. Itaque ipsum fructum tanti operis jam ostende, si placet. A. Est omnino, atque uberri- mus: nam totum quod quærebamus, effectum est. Si enim sensus est corporis passio per se ipsam non latens animam, quod ut firmissime teneremus, diutius quam velles sermo- cinati sumus, meministi-ne tandem nos comperisse ibi sentire oculos ubi non sunt, vel potius ibi pati? E. Memini. A. Etiam illud dedisti, nisi fallor, nec modo dubitas dandum fuisse, animam multo, quam totum corpus est, esse meliorem ac potentio- rem. E. Hinc vero dubitare nefarium puto. A. Agè, si corpus potest ibi pati aliquid ubi non est, propter quamdam cum anima contemperationem, quod oculis in cernendo accidere inventum est, adeo- ne animam crassam et pigram putamus, per quam ipsi oculi

tantum possunt, ut eam lateat corporis passio, si non ibi jaceat, ubi passio ipsa contingit?

LX. E. Multum me movet ista conclusio, et ita multum ut omnino stupeam, et non solum quid respondeam, sed prorsus ubi sim non inveniam. Quid enim dicam? sensum non esse, cum corporis passio per se ipsam non latet animam? Quid erit aliud, si hoc non est? Oculos nihil pati cum videmus? absurdissimum est. Eos ibi pati ubi sunt? at se ipsos non vident, nec ubi sunt quidquam est præter ipsos. Non esse oculis animam potentio- rem, cum eadem sit istorum potentia? nihil est dementius. An hoc dicendum est, potentius esse ibi pati, ubi quidque sit, quam ubi non sit? sed si hoc verum esset, non esset præstantior visus cæteris sensibus. A. Quid quod ictum aliquem, vel incidens quidpiam, vel humoris perturbationem cum ibi patiantur oculi ubi sunt, neque hoc animam latet, nec ista passio visus, sed tactus vocatur: et tamen talia pati oculus posset etiam in exanimo corpore, quamvis deesset anima, quam passio non lateret: illud autem quod pati non potest oculus, nisi adsit anima, id est quod videndo patitur, hoc solum ibi patitur, ubi non est? Ex quo cui non videatur, nullo loco animam contineri? Si quidem oculus, quod est corpus, id tantum non loco suo patitur, quod nunquam sine anima pateretur.

LXI. E. Quid igitur faciam, quæso te? Nonne istis rationibus confici potest, animas nostras non esse in corporibus? Quod si ita est, nonne ubi sim nescio? Quis enim mihi eripit, quod ego ipse anima sum? A. Ne perturbere, ac magis bono animo facito sis. Ista enim cogitatio et consideratio ad nosmetipsos nos invitat, et quantum licet avellit a corpore. Quod autem tibi visum est, non esse animam in corpore viventis animantis, quanquam videatur absurdum, non tamen doctissimi homines, quibus

id placuerit, defuerunt, neque nunc arbitror deesse: sed ut ipse intelligis, res est subtilissima, et ad quam cernendam mentis acies satis purganda est. Nunc attende potius quid aliud afferas, quo convincas animam vel longam vel latam esse, vel quid ejusmodi: nam illud argumentum tuum de tangendi sensu, sentis non attingere veritatem, nec valere aliquid, ut eam per totum corpus tanquam sanguinem diffusam esse convincat: aut si jam quod afferas nihil habes, videamus quæ restant.

CAPUT XXXI.

Vermiculi secti partes, moventur: an argumentum est animæ per totum corpus extensæ?

LXII. E. Nihil haberem fortasse, nisi recorderer quantum pueri mirari soleremus palpitantes lacertarum caudas amputatas a cætero corpore, quem motum sine anima fieri nullo modo mihi persuadere possum: neque quo pacto fiat, ut nullum sit animæ spatium, quando præcidi etiam cum corpore potest, intelligo. A. Possem respondere aërem et ignem; quæ duo per animæ præsentiam tenentur in corpore terreno et humido, ut omnium quatuor fiat temperatio, dum post ejusdem animæ abscessum ad superna evadunt, ac sese expediunt, movere illa corpuscula tanto concitatus, quanto plaga recentiore subito erumpunt: deinde porro motum languescere, postremo desinere, dum minus minusque fit quod effugit, ac deinde totum evolat. Sed ab hoc me revocat quod his hausi oculis pene serius quam credi potest; sed certe non serius quam deberem. Cum enim nuper in agro essemus Liguriæ, nostri illi adolescentes, qui tunc mecum erant studiorum suo-

rum gratia, animadverterunt humi jacentes in opaco loco, reptantem bestiolam multipedem, longum dico quemdam vermiculum: vulgo notus est, hoc tamen quod dicam nunquam in eo expertus eram. Verso namque stylo, quem forte habebat unus illorum, animal medium percussit: tum ambæ partes corporis ab illo vulnere in contraria discesserunt, tanta pedum celeritate, ac nihilo imbecilliore nisu, quam si duo hujusmodi animantia forent. Quo miraculo exterriti, causæque curiosi, ad nos, ubi simul ego et Alypius considebamus, alacriter viventia frustra illa detulerunt. Neque nos parum commoti, ea currere in tabula quaquaversum poterant cernebamus: atque unum ipsorum stylo tactum, contorquebat se ad doloris locum, nihil sentiente alio, ac suos alibi motus peragente. Quid plura? Tentavimus quatenus id valeret, atque vermiculum, imo jam vermiculos in multas partes concidimus: ita omnes movebantur, ut nisi a nobis illud factum esset, et comparerent vulnera recentia, totidem illos separatim natos, ac sibi quemque vixisse crederemus.

LXIII. Sed tunc ego quod illis adolescentibus dixi, cum intenti me intuerentur, tibi nunc dicere vereor: jam enim tantum processimus, ut nisi tibi aliter respondero quod secundum meam causam probabiliter valet, tanta nostra intentio per tam longum munita sermonem, ab uno vermiculo penetrata succubuisse videatur. Illis autem præceperam, ut in studiis, sicuti cœperant, suum cursum tenerent; ita eos opportunius aliquando ad quærenda et discenda ista, si res moneret, esse venturos. Sed quæ illis discedentibus cum Alypio sermocinatus sum, cum uterque nostrum pro suo quisque modulo recordaretur et conjectaret et quæreret, si exponere velim, longe plura nobis dicenda sunt, quam ab ipso principio tantis ambagibus atque anfractibus dicta sunt: non apud te tamen tacebo

quod sentio. Nisi mihi tunc multa jam nota essent de corpore, de specie quæ inest corpori, de loco, de tempore, de motu, quæ subtilissime atque abstrusissime propter hanc ipsam quæstionem disseruntur, ad dandam palmam iis, qui corpus esse animam dicunt, declinarem. Quapropter te ut possum etiam atque etiam moneo, ne temere aut in libros aut in disputationes loquacissimorum hominum, nimiumque sensibus his corporeis credentium te præcipientes, donec corrigas firmesque vestigia, quæ usque ad ipsum Deum animam ducunt: ne ab illo secretissimo et tranquillissimo mentis habitaculo, a quo nunc dum hæc incolit peregrina est, studiis facilius et laboribus, quam inertia desidiaque avertaris.

LXIV. Nunc autem accipe contra illud quo, ut sentio, multum moveris, non quod robustius de multis, sed quod brevius; neque quod mihi probabilius quam cætera, sed quod tibi aptius eligere potui. E. Dic, oro te, quam citissime potes. A. Primum illud dico, si maxime causa lateat, cur in concisione quorundam corporum illa contingant, non continuo nos hoc uno ita perturbari oportere, ut tam multa quæ superius luce clariora tibi visa sunt, falsa esse arbitremur. Fieri enim potest ut hujus rei causa non lateat, quæ vel humanæ naturæ occultata est, vel sit alicui homini cognita, nec iste a nobis interrogari possit, aut etiam hoc ingenio ipsi simus ut satisfacere nobis interrogatus non possit. Numquidnam ex eo quidquid ex contraria parte firmissime didicimus, ac verissimum esse confitemur, labi nobis atque extorqueri decet? Atqui si illa maneant integra, quæ interrogatus certa et indubia esse respondisti, nihil est quod istum vermiculum pueriliter metuamus, quanquam vivacitatis et numerositatis ejus causam non valeamus afferre. Si enim apud te de aliquo fixum immotumque constaret, quod esset vir bonus, eumque

in latronum convivio quos persequerere deprehenderes, atque aliquo casu antequam abs te interrogari posset moreretur, quamlibet causam putares potius illius cum sceleratis conjunctionis atque convivii, etiamsi te semper lateret, quam scelus et societatem. Cur ergo non, cum tam multis argumentis superius editis, atque abs te firmissime comprobatis, planum tibi factum sit non loco animam contineri, atque ob hoc nullius talis esse quantitatis qualem in corporibus cernimus, aliquam suspicaris esse causam, cur nonnullum animal concisum in omnibus partibus vivat, non eam tamen quod cum corpore anima concidi potuerit? Quam si reperire non possumus, quærenda nonne est potius vera, quam falsa credenda?

CAPUT XXXII.

Dissecto corpore anima non secatur. — Frustra dissecti corporis vivere possunt cum anima secta non sit. — Deinceps de animæ quantitate ratione virtutis ac potentie.

LXV. DEINDE quæro abs te, utrum putes in verbis nostris aliud esse ipsum sonum, aliud quod sono significatur. E. Ego utrumque idem puto. A. Dic mihi ergo, sonus ipse unde procedat cum loqueris? E. Quis dubitet a me procedere? A. Abs te ergo sol procedit, dum nominas solem? E. De sono me, non de re ipsa interrogasti. A. Aliud ergo sonus est, aliud res quam significat sonus: tu autem utrumque idem esse dixeras. E. Age jam concedo aliud esse significantem sonum, aliud rem quæ significatur. A. Dic ergo utrum posses gnarus latinæ linguæ nominare

in loquendo *solem*, si non intellectus *solis* præcederet sonum. E. Nullo modo possem. Quid antequam ipsum nomen de ore procedat, si volens id enuntiare aliquandiu te in silentio teneas, nonne in tua cogitatione manet, quod expressa voce alius auditurus est? E. Manifestum est. A. Quid cum ipse sol tantæ sit magnitudinis, num illa notio ejus, quam cogitatione ante vocem tenes, aut longa, aut lata, aut quid ejusmodi videri potest? E. Nullo modo.

LXVI. A. Age jam dic mihi, cum ore ipsum nomen erumpit tuo, atque id ego audiens solem cogito, quem tu ante vocem et cum ipsa voce cogitasti, et nunc fortasse ambo cogitamus, nonne tibi videtur nomen ipsum veluti accepisse abs te significationem, quam ad me per aures deportaret? E. Videtur. A. Cum ergo nomen ipsum sono et significatione constet, sonus autem ad aures, significatio ad mentem pertineat, nonne arbitraris in nomine velut in aliquo animante sonum esse corpus, significationem autem quasi animam soni? E. Nihil mihi videtur similis. A. Attende nunc, utrum nominis sonus per litteras dividi possit, cum anima ejus, id est, significatio non possit? Si quidem ipsa est quam paulo ante in nostra cogitatione nec latam nec longam respondisti tibi videri. E. Prorsus assentior. A. Quid cum per litteras singulas sonus ille dividitur, videtur tibi significationem illam retinere? E. Quomodo possunt singulæ litteræ significare quod nomen, quod ex his confit, significat? A. At cum perdita significatione discerptus in litteris sonus est, num aliud putas esse factum, quam dilaniato corpore discessisse animam, et quasi mortem quamdam nominis contigisse? E. Non solum assentior, sed ita libenter, ut nihil me magis in hoc sermone delectaverit.

LXVII. A. Si ergo satis perspexisti in hac similitudine, quomodo possit dissecto corpore anima non secari, accipe

nunc quomodo frustra ipsa corporis, cum anima secta non sit, vivere possint. Jam enim concessisti, et recte, ut opinor, significationem quæ quasi anima soni est, dum nomen editur, per se ipsam nullo pacto dividi posse, cum ipse sonus, quod velut corpus ejus est, possit. Sed in solis nomine ita soni est facta divisio, ut nulla pars ejus significationem aliquam retineret. Itaque illas litteras dilacerato corpore nominis, tanquam exanima membra, id est, significatione carentia considerabamus. Quamobrem si aliquid nomen invenerimus, quod divisum queat etiam singulis partibus quidpiam significare, concedas oportet, non omnimodam veluti mortem tali præcisione factam esse, cum tibi membra separatim considerata quod libet significantia et quasi spirantia videbuntur. E. Concedam omnino, et ut jam id ipsum sonus, flagito. A. Accipe: nam dum viciniam solis attendo, de cujus nomine superius egimus, *lucifer* mihi occurrit, qui profecto inter secundam et tertiam syllabam scissus, nonnihil priori parte significat, cum dicimus *luci*, et ideo in hoc plus quam dimidio corpore nominis vivit. Extrema etiam pars habet animam: nam cum ferre aliquid juberis, hanc audis. Quis enim posses obtemperare, si quis tibi diceret: Fer codicem, si nihil significaret *fer*; quod cum additur *luci*, *lucifer* sonat, et significat stellam: cum autem demitur, nonnihil significat, et ob hoc quasi retinet vitam.

LXVIII. Cum autem locus et tempus sit, quibus omnia quæ sentiuntur, occupantur, vel potius quæ occupant, quod oculis sentimus per locum, quod auribus per tempus dividitur. Ut enim vermiculus ille plus loci totus quam pars ejus occupabat, ita majorem temporis moram tenet, cum *lucifer* dicitur, quam si *luci* tantummodo diceretur. Quare si hoc significatione vivit in ea diminutione temporis, quæ diviso illo sono facta est, cum eadem signifi-

catio divisa non sit (non enim ipsa per tempus distendebatur, sed sonus) ita existimandum est, secto vermiculi corpore, quanquam in minore loco pars eo ipso quo pars erat viveret, non omnino animam sectam, nec loco minore minorem esse factam, licet integri animantis membra omnia per majorem locum porrecta simul possederit. Non enim locum ipsa, sed corpus quod ab eadem agebatur, tenebat: sicut illa significatio non distenta per tempus, omnes tamen nominis litteras suas moras ac tempora possidentes, velut animaverat atque compleverat. Hac similitudine interim contentus sis peto, qua te sentio delectatum. Quæ autem subtilissime de hoc disputari possunt, ita ut non similitudinibus quæ plerumque fallunt, sed rebus ipsis satis fiat, ne in præsentia expectes: nam et concludendus est tam longus sermo, et multis aliis quæ tibi desunt, animus ad hæc intuenda et dispicienda præcolendus est, ut possis intelligere liquidissime, utrum quod a quibusdam doctissimis viris dicitur, ita sese habeat, animam per se ipsam nullo modo, sed tamen per corpus posse partiri.

LXIX. Nunc accipe a me, si voles, vel potius recognosce per me, quanta sit anima non spatio loci, ac temporis, sed vi ac potentia: nam ita si meministi, propositum ac distributum jamdiu nobis est. De numero vero animarum, nescio quid tibi respondeam, cum hoc ad istam quæstionem pertinere putaveris: citius enim dixerim non esse omnino quærendum, aut certe tibi nunc differendum, quam vel numerum ac multitudinem non pertinere ad quantitatem, vel tam involutam quæstionem modo a me tibi posse expediri. Si enim dixerò unam esse animam, conturbaberis, quod in altero beata est, in altero misera; nec una res simul et beata et misera potest esse. Si unam simul et multas dicam esse, ridebis; nec mihi facile unde

tuum risum comprimam suppetit. Sin multas tantummodo esse dixerò, ipse me ridebo, minusque me mihi displicentem quam tibi perferam. Audi ergo quod ex me bene te audire posse polliceor: quod vero aut ambobus, aut alteri nostrum ita onerosum est, ut fortasse opprimat, ne subire aut imponere velis. E. Cedo prorsus, et quod tibi congruenter mecum videtur agi posse, quantum valeat anima, expecto, ut exponas.

CAPUT XXXIII.

Vis animæ in corpore, in se ipsa, et apud Deum, septem ejus magnitudinis gradus constituit. — Primus gradus animæ. — Secundus gradus animæ. — Tertius gradus animæ. — Quartus gradus animæ. — Quintus gradus animæ. — Sextus gradus animæ. — Septimus gradus animæ.

LXX. A. O utinam doctissimum aliquem, neque id tantum, sed etiam eloquentissimum, et omnino sapientissimum, perfectumque hominem de hoc ambo interrogare possemus, quonam ille modo quid anima in corpore varet, quid in se ipsa, quid apud Deum, cui mundissima proxima est et in quo habet summum atque omne bonum suum, dicendo ac disputando explicaret. Nunc autem cum mihi ad hanc rem desit alius, audeo tamen tibi non deesse: sed hoc mercedis est, quod dum quid valeat anima indoctus expedio, quid ipse valeam securus experior. Imprimis tamen tibi amputem latissimam quamdam et infinitam expectationem, ne me de omni anima dicturum putes, sed tantum de humana, quam solam curare debe-